

τα στοιχεία τους εντοπίζονται ήδη σε συνταγές των ελληνικών μαγικών παπύρων, από την ελληνορωμαϊκή και την ύστερη αρχαιότητα. Σε γενικές γραμμές, αποτελούν κείμενα αντιπροσωπευτικά της ελληνικής μαγικής παράδοσης, γι' αυτό και είναι σημαντικότερες πηγές για τη μελέτη της λαϊκής μαγικής και μαντικής παράδοσής μας. Μ.ΒΑΡ.

Βιβλιογραφία:

Τσαγγαλός, Κ.Δ., *Λαογραφία - Λαϊκή λατρεία 2*. Η μαγεία, Γιάννινα 1986. Βαρβούνης, Μ.Γ. - Παπαθωμόπουλος, Μ., *Βερναρδάκειος Μαγικός Κώδικας. Εισαγωγή της μαγείας της πάλαι ποτέ*, Αθήνα 2006. Τσαγγαλός, Κ.Δ., *Μαγεία και αστρολογία. Εισαγωγική εθνολογική προσέγγιση και απομυθοποίηση*, Αθήνα 2007. Προβατάκης, Θ.Μ., «Το "πεδουλοχάρτι", ένα άγνωστο λαϊκό χειρόγραφο εξορκισμών», στα *Πρακτικά Β' Συμποσίου Λαογραφίας του Βορειοελλαδικού χώρου*, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 401-469. Κουκουλές, Φ., «Μεσαιωνικοί και νεοελληνικοί κατάδεσμοι», *Λαογραφία* 8 (1923) 302-346 και 9 (1926) 52-108, 450-506. Pradel, Fr., *Griechische und Suditalienische Gebete, Beschwörungen und Rezepte des Mittelalters*, Giessen 1907. Σπυριδάκης, Γ.Κ., «Εξορκισμοί και μαγικοί κατάδεσμοι εκ κρητικών χειρογράφων», *ΕΛΛ* 3-4 (1941-1942) 60-76. Σκουβαράς, Β., «Μαγικά και ιατροσοφικά ερασιματά εκ θεσσαλικού κώδικος», *ΕΚΕΕΛ* 18-19 (1965-1966), σ. 71-115.

Συμμετά μνήμη. Βλ. Συμπλήρωμα.

Σοφία αγία. . Βλ.λ. «Αγάπη, μάρτυς».

. Η αγία Σοφία με τις θυγατέρες της Πίστη, Ελπίδα και Αγάπη εορτάζονται στις 17 Σεπτεμβρίου, με πολλούς ναούς στην Ελλάδα. Σε λαϊκά εργόχειρα οι τρεις άγιες θυγατέρες, και οι ιδιότητες που σημαίνουν τα ονόματά τους, συμβολίζονται με σταυρό η Πίστη, με άγκυρα η Ελπίδα και με καρδιά η Αγάπη. Τιμάται συχνά ως προστάτης της εκπαίδευσης και ορισμένων εκπαιδευτηρίων, που έχουν χτίσει και ναούς της, ενώ συχνή είναι η ονοματοδοσία από το όνομά της, σε πολλές γυναίκες.

Μ.ΒΑΡ.

Βιβλιογραφία:

Λουκάτος, Δ.Σ., *Τα φθινοπωρινά*, Αθήνα 1982.

. Βλ. Συμπλήρωμα.

μ . Βλ. Συμπλήρωμα.

Σοφριανός, Κώστας (1945).

. Εξέδωσε τις ποιητικές συλλογές *Πάρεργο* (Αθήνα 1970), *Σηματωρός* (Αθήνα 1974), *Οι Απολαύσεις* (Αθήνα: Διογένης 1981) και *Το Φάντασμα του Υποβόλεα* (Αθήνα: Πλανόδιον 1994). Βοηθός του Ρένου Η. Αποστο-

λίδης σ' *Τα Νέα Ελληνικά* (1966-1967), και την *Ανθολογία* (1969-1972). Συνεκδότης του περιοδικού *Το Δέντρο* (Αθή-

Κώστας Σοφριανός

να 1978), από το οποίο αποχώρησε πριν από την κυκλοφορία του πρώτου τεύχους, λόγω παραβίασεως των καταστατικών όρων εκδόσεώς του, από τους λοιπούς συνεκδότες (Μ. Γκανά, Γ. Πατίλη, Κ. Μαυρουδή). Συνεκδότης της περιοδικής έκδοσης *Μουσική και ποίηση* και του περιοδικού *Κριτική και Κείμενα* (1983-1985), από τα οποία αναγκάστηκε να αποχωρήσει, καταγγέλλοντας την οικεία αστική μη κερδοσκοπική εταιρία, εξαιτίας παραβίασεως των καταστατικών όρων από τους λοιπούς συνεκδότες (Χ. Βρόντο, Γ. Ζουγανέλη-τον τουμπίστα- και Γ. Πατίλη). Συνεργάτης του Γ' Προγράμματος της ραδιοφωνίας [μεταφραστής και σχολιαστής τραγουδιών του John Dowland (Τζον Ντόουλαντ), στην εκπομπή του Χ. Βρόντου «Η Μουσική της Ποίησης», 1983]. Συντάκτης του κειμένου για τον Κώστα Καρυω-

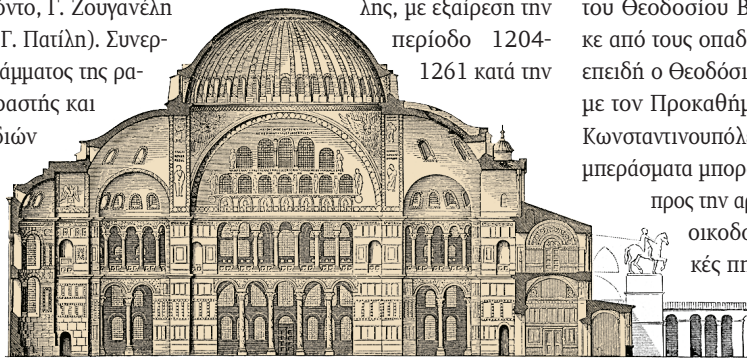
τάκη, στην *Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, του Νίκου Μπουγά (εκδ. Σταφυλίδης, 1976). Συντάκτης της εγκυκλοπαιδείας *Πάπυρος Μπριτάνικα Λαρούς* (1986-1994 και 2007). Συντάκτης των λημμάτων «Ποίηση» και «Κριτική» στον τ. 28 της θεματικής *Ελληνικής Εκπαιδευτικής Εγκυκλοπαιδείας* (Αθήνα: Εκδοτική 1994). Μέλος της Επιτροπής Κρατικών Βραβείων (2005-2007). Συνεκδότης (με τους Σ. Γεωργαντά και Σ. Μάνδρο) του ηλεκτρονικού περιοδικού *Μεταθέσεις* (1998-2002). Διετέλεσε επίσης άτυπος διευθυντής και συντάκτης της *Εφημερίδος Ελλήνων Νομικών* και του *Κώδικος*

της *Εφημερίδος Ελλήνων Νομικών* (1994-1996). Εκπονότης του αρχειακού έργου *Το Νομικό Καθεστώς της Παιδικής Ηλικίας και της Νεότητας 1833-1900* (Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, 2τ., 1988). Ποιήματα, κριτικές και εκτενή κείμενά του για σημαίνοντες Νεοέλληνες ποιητές έχουν δημοσιευθεί στην *Πνευματική Κύπρο*, στα *Τετράμηνια*, στη *Λέξη*, στο *Πλανόδιον*, στο *Εμβόλιμο*, στο *Οροπέδιο*, στις *Διορθώσεις* και στη *Νέα Κοινωνιολογία*. Έχει συνεργαστεί στην παρούσα Εγκυκλοπαίδεια.

Σπούδασε και δίδαξε (σε ΙΕΚ) νομικά, στην Αθήνα, όπου και άσκησε τη δικηγορία (1975-2012). Είναι παντρεμένος με την Δανέζα φιλόλογο Χάννα Λάσσην και πατέρας μιας κόρης και ενός γιού.

Σοφίας Αγίας ναός (Κωνσταντινούπολη). 1.

. Ο βυζαντινός ναός της Ύπατης Σοφίας του Ένσαρκου Λόγου του Θεού, περισσότερο γνωστή ως Αγία Σοφία ή Αγιά-Σοφιά (τουρκικά Ayasofya, λατινικά Sancta Sophia ή Sancta Sapiencia), γνωστός και ως ναός της Αγίας του Θεού Σοφίας ή απλώς Η Μεγάλη Εκκλησία, ήταν από το 360 μέχρι το 1453 ο Ορθόδοξος καθεδρικός ναός της Κωνσταντινούπολης, με εξαίρεση την περίοδο 1204-1261 κατά την

Αρχιτεκτονικό σχέδιο Αγίας Σοφίας

οποία ήταν ρωμαιοκαθολικός ναός, ενώ μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης μετατράπηκε σε τέμενος μέχρι το 1934 και αποτελεί σήμερα μουσειακό χώρο (τουρκικά Ayasofya Müzesi). Ανήκει στις κορυφαίες δημιουργίες της βυζαντινής ναοδομίας, πρωτοποριακού σχεδιασμού, και υπήρξε σύμβολο της Πόλης, τόσο κατά τη βυζαντινή όσο και κατά την οθωμανική περίοδο. Όπως ο καθεδρικός ναός του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη, έτσι κι η ιστορία της Αγίας Σοφίας μας πάει πίσω, σε μια αδιάρρηκτη αλυσίδα, μέχρι τον ίδιο τον Κωνσταντίνο. Είναι ταυριαστή σύ-

μπτωση που αυτοί οι ναοί -ο ένας το μεγαλύτερο ιερό του δυτικού καθολικισμού κι ο άλλος της ανατολικής Ορθοδοξίας- χτίστηκαν για πρώτη φορά και οι δύο από τον πρώτο χριστιανό αυτοκράτορα. Ακόμα μία σύμπτωση είναι ότι ο ιδρυτής τους δεν προόριζε κανέναν από τους δύο ναούς για μητρόπολη ούτε της νέας ούτε της παλαιάς Ρώμης. Η διάκριση αυτή, για μεν την Κωνσταντινούπολη, επιφύλασσόταν για την εκκλησία της Αγίας Ειρήνης, για δε τη Ρώμη, για τον Άγιο Ιωάννη του Λατερανού.

Μετά τα εγκαίνια της Κωνσταντινούπολης το 337, η ανέγερση ενός ναού της Αγίας Σοφίας υπήρξε τμήμα ενός ευρύτερου προγράμματος οικοδόμησης γύρω από το Μέγα Παλάτιο. Η πρώτη Αγία Σοφία εγκαινιάστηκε το 360 επί της αυτοκρατορίας του Κωνσταντίου Β' και μαζί με τον ναό της Αγίας Ειρήνης αποτελούσε τον κύριο καθεδρικό ναό της πρωτεύουσας και έδρα του Πατριαρχείου της Κωνσταντινούπολης. Εικάζεται ότι επρόκειτο για ξυλόστεγη βασιλική, τρίκλιτη ή πεντάκλιτη. Καταστράφηκε από πυρκαγιά το 404 και χτίστηκε εξ αρχής τα επόμενα χρόνια. Ο νέος ναός εγκαινιάστηκε το 415 επί βασιλείας του Θεοδοσίου Β' και καταστράφηκε από τους οπαδούς του Πατριάρχη, επειδή ο Θεοδόσιος είχε μια διαμάχη με τον Προκαθήμενο της Εκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως. Αν και λίγα συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν ως προς την αρχιτεκτονική αξία του

οικοδομήματος, οι ιστορικές πηγές μαρτυρούν πως στο εσωτερικό του φυλάσσονταν ιερά κειμήλια μεγάλης αξίας, από χρυσό ή ασήμι. Σύμφω-

να με τις πλέον πρόσφατες προσπάθειες αναπαράστασης του ναού, υποθέτουμε πως είχε εύρος 52 μ. αποτελούμενος από ένα κεντρικό κλίτος και τέσσερις διακριτούς διαδρόμους.

Όταν, το 532, ο ναός καταστράφηκε από πυρκαγιά, ο αυτοκράτορας Ιουστινιανός αποφάσισε να αποκαταστήσει τη βασιλική σε βαθμό μεγαλοπρέπειας πρωτόγνωρο: να δημιουργήσει ένα οικοδόμημα που θα ήταν η εξιλέωση για κάθε παράπτωμα και αμαρτία του ως ηγεμόνα· ένα ναό που θα θύμιζε την κατατρόπωση της αταξίας και της εξέγερσης, και την έλευση της ειρήνης και

της ηρεμίας στην πρωτεύουσα και την αυτοκρατορία· έναν ναό που θα ενσάρκωνε τη δόξα του και που οι επόμενες γενιές θα τον αντίκρίζαν σαν θαλαρό μνημείο της βασιλείας του· έναν ναό που θα τιμούσε και τη μνήμη της αυτοκράτειράς του, Θεοδώρας, εκείνης που με τη γενναιοφροσύνη της είχε σώσει τον θρόνο που κινδύνευε, εκείνης που η εικόνα της βρισκόταν αποτυπωμένη μαζί με τη δική του πάνω σε κάθε νόμισμα και που το όνομά της έστεκε πλάι στο δικό του πάνω σε κάθε διάταγμα. Θα ήταν ένας ναός αντάξιος των ιδρυτών του και -όσο μπορούσαν να εξασφαλίσουν η τέχνη των ανθρώπων και οι δυνατότητες, που μοιάζαν τώρα να προσφέρονται απεριόριστες- αντάξιος του Σωτήρα, για τη λατρεία του οποίου προοριζόταν. Ως κύριος αρχιτέκτονας για την κατασκευή της Αγίας Σοφίας επελέγη ο Ανθέμιος από τις Τράλλεις, ο ικανότερος, όπως λέγεται, αρχιτέκτονας και μηχανικός του 6^{ου} αι. Πρώτος από όλους τους Έλληνες χρησιμοποίησε τη δύναμη του ατμού -«ένας άνδρας», λέει ο Αγαθίας, «ικανός να μιμηθεί σεισμούς και κεραυνούς». Συνεργάτες του ήταν ο Ισιδωρος από τη Μίλπο και ο Ιγνάτιος, που είχε αποκαταστήσει τον Αυγουστεώνα, αρχιτέκτονες σχεδόν ισάξιοι του Ανθέμιου σε ικανότητα και φήμη. Ειπώθηκε ότι ένας άγγελος αποκάλυψε στον αυτοκράτορα τα σχέδια της Αγίας Σοφίας μέσα σε όνειρο, ότι βέβαια στο σύνολό τους και με κάθε λεπτομέρεια, αλλά εκείνη τη μοναδική ιδέα, την κύρια σύλληψη, που οι αρχιτέκτονες αργότερα θα ανέπτυσσαν και θα της έδιναν μορφή. Κι αυτή ήταν η ιδέα ενός τρούλου, που θα είχε τη μεγαλύτερη δυνατή διάμετρο, που θα ήταν τμήμα του μεγαλύτερου δυνατού κύκλου, θα υψωνόταν σε ιλιγγιώδες ύψος και θα υποβασταζόταν από όσο το δυνατόν λιγότερα στηρίγματα. Η αποκάλυψη δεν βρισκόταν στην απλή σύλληψη ενός τρούλου -που δεν αποτελούσε νέα ιδέα, έστω κι αν στη συνέχεια μονοπωλήθηκε σχεδόν από μία και μοναδική σχολή- αλλά στο τελειότερο συνταίριασμα όλων αυτών των όρων. Ο Ανθέμιος δεν θα ανέπτυσσε απλώς ένα ήδη υπάρχον σύστημα ούτε και θα γινόταν ταπεινός αντιγραφείας του. Η βυζαντινή αρχιτεκτονική με το έργο αυτό θα έφτανε στην πλήρη ακμή της

σχεδόν μονομιάς. Η Αγία Σοφία ήταν «ταυτόχρονα προάγγελος και υπέρτατη έκφραση ενός νέου ρυθμού». Σε όλη την αυτοκρατορία στάλθηκαν προκηρύξεις για το έργο που είχε ξεκινήσει ο Ιουστινιανός και καλούσαν πιστούς και ευσεβείς να συνεισφέρουν.

Η κατασκευή της Αγίας Σοφίας, μικρογραφία χφ. Σύνοψις χρονική Κωνσταντίνου Μανασσή (14^{ου} αι.)

Πατριωτισμός, προσωπική φιλοδοξία, επιθυμία για την εύνοια του αυτοκράτορα, ελπίδα για προβίβαση, όλα αυτά, συνταίριασμένα με ειδωλολατρική σχεδόν δεισιδαιμονία και γνήσια ευσέβεια,

Η Αγία Σοφία στα τέλη του 19^{ου} αι., φωτογραφία εποχής (πηγή: diakonima.gr)

εξασφάλισαν τη μέγιστη δυνατή ανταπόκριση. Αφού αναφερόμαστε στην Αγία Σοφία του Ιουστινιανού, λογικό είναι οι αδρές γραμμές να αποτυπώνουν τη δική του δόξα. Είναι όμως περισσότερο προϊόν και δημιούργημα ενός λαού που βίωνε την καλύτερη στιγμή του, τη χρυσή εποχή του. Είναι η έκρηξη ενθουσιασμού ενός ολόκληρου αιώνα παρά η αργή οικοδόμηση αυτοκρατορικής ισχύος. Σ' αυτό το κτίσμα τότε επικεντρώθηκαν σχεδόν όλα, και έτσι παραμένει από τότε. Είναι όλη η ψυχή της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Συνεισφορές έρχονταν από την Ευρώπη, την Ασία, την Αφρική, ακόμη και από τις πιο απομακρυσμένες επαρχίες.

Οι πλούσιοι έδιναν από το περιουσιό τους. Ήταν όμως πολλές κι οι φτωχές χήρες που έδωσαν ό,τι είχαν και δεν είχαν. Αυτοκρατορικοί, εθνικοί, ιδιωτικοί θησαυροί έρρεαν σαν ποτάμι καθώς το έργο προχωρούσε. Όταν οι επίγειοι πόροι δεν αρκούσαν, η εξ ουρανού βοήθεια δεν έλειπε. Ένας άγγελος, έλεγαν, με τη μορφή νεαρού αγωγιάτη, είχε οδηγήσει αρκετά μουλάρια μέσα σε μυστικές σπηλιές και τα είχε φέρει πίσω με τα πανέρια φορτωμένα χρυσάφι. Ο ίδιος ο Ιουστινιανός είχε καταπαστεί με το χτίσιμο του ναού, πλάι στους εργάτες. Ο μύθος αναφέρει ότι οι αγγελικοί αρωγοί ήταν ακούραστοι, όπως κι εκείνοι. Τη νύχτα, όταν κοιμούνταν όλοι καταπονημένοι από την εντατική δουλειά -εκτός από τους φρουρούς- οι τοίχοι εξακολουθούσαν να υψώνονται από αόρατα χέρια.

Ο ναός ήταν έτοιμος για καθιέρωση στις 24 Δεκεμβρίου του 537. Η μεγάλη λιτανεία ξεκίνησε από τον ναό της Αγίας Αναστασίας, πέρασε μεγαλόπρεπα δίπλα από τον Ιππόδρομο και το Μεγάλο Ανάκτορο, μέσα από τον Αυγουστεώνα και κατευθύνθηκε στη νότια πύλη του εσωτερικού νάρθηκα. Εκεί, ο Ιουστινιανός έβγαλε το στέμμα του -μόνο τότε με τόση ευχαρίστηση- και το απέθεσε στα χέρια του Πατριάρχη Μηνά. Κατόπιν, μόνος του, διάβηκε την κεντρική πύλη και, πάλι μόνος, προχώρησε μέχρι τον άμβωνα. Με ψυχρή γεμάτη από το μεγαλείο που εκπληρώθηκε και από απέραντη ευγνωμοσύνη, αναφώνησε τα λόγια που δεν

θα βήσουν ποτέ από τη μνήμη όσο αντέχει η Αγία Σοφία. Τα είπε μάλιστα τόσο μεγαλόφωνα ώστε κι αυτοί που δεν είχαν περάσει το κατώφλι τα άκουσαν: «Ας είναι δοξασμένος ο Θεός που με αξίωσε να κάμω αυτό το έργο. Νενίκηκά σε, Σολομών». Την ώρα που μιλούσε είχε σταθεί δίπλα σε ένα μεγαλειώδες ψηφιδωτό, το οποίο απεικόνιζε τον Σολομώντα να κοιτά γύρω του με απορία και θαυμασμό.

Εκείνη την ημέρα όλος ο πληθυσμός της πρωτεύουσας γιόρτασε με έξοδα του αυτοκράτορα. Επιπλέον, 30.000 μεζούρες στάρι και εκατοντάδες κιλά χρυσάφι μοιράστηκαν στους φτωχούς. Το πρωί των Χριστουγέννων ο ναός άνοιξε, για να μπορέσει να εκκλησιαστεί το κοινό. Οι ευχαριστίες και οι πανηγυρισμοί κράτησαν δύο εβδομάδες περίπου.

Ολόκληρη η κατασκευή, που τώρα στεκόταν μεγαλειώδης κι ολοκληρωμένη, είχε αναδυθεί από τις στάχτες της σε διάστημα μικρότερο από έξι χρόνια -χρόνος εκπληκτικά σύντομος. Τέτοιο επίτευγμα, δηλαδή η υλοποίηση του έργου σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα, θα είχε σταθεί αδύνατο, αν η ευσεβής συνεισφορά του έθνους δεν ήταν αντάξια εκείνης του αυτοκράτορα. Ο ναός του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη χρειάστηκε 120 χρόνια για την ανέγερση του· του Αγίου Παύλου στο Λονδίνο 35 χρόνια, η Νοτρ Νταμ στο Παρίσι 72 χρόνια, ο καθεδρικός του Μιλάνου πάνω από 500 χρόνια, ο καθεδρικός της Κολωνίας 615 χρόνια. Είναι σίγουρα εκπληκτικό πως η Αγία Σοφία, που ολοκληρώθηκε αιώνες πριν αυτοί οι σεβάσμιμοι χριστιανικοί ναοί ξεκινήσουν καν, δεν χρειάστηκε ούτε έξι χρόνια! Το κόστος παραμένει ακόμη στο πλαίσιο της εικασίας. Ίσως η προσεκτική και λεπτομερής εκτίμηση του Έλληνα ιστορικού, καθηγητή Παπαρρηγόπουλου είναι κοντά στην αλήθεια. Υπολογίζει την αξία της γης και το κόστος των υλικών, της εργασίας, της διακόσμησης και των εκκλησιαστικών σκευών σε περίπου 324 εκατομμύρια ελληνικές δραχμές, ή περίπου 64 εκατομμύρια δολάρια [της εποχής]. Η κοινή εκτίμηση για το κόστος του ναού του Αγίου Πέτρου είναι 240 εκατομμύρια φράγκα, ή λιγότερο από 68 εκατομμύρια δολάρια. Πρέπει να έχουμε κατά νου ότι κανένας άλλος χριστιανικός ναός δεν συγκρίνεται με